

„Znaczenie wypożyczalni międzybibliotecznej w kontekście rozwoju usług elektronicznych”

Marzena Błach

Biblioteka Główna Uniwersytetu Pedagogicznego im. KEN w Krakowie

Czy Wypożyczenia Międzybiblioteczne mają przyszłość? Odpowiedź na to pytanie próbowali znaleźć uczestnicy Seminarium Bibliotek Technicznych POLBIT przebiegającego pod hasłem: „Znaczenie wypożyczalni międzybibliotecznej w kontekście rozwoju usług elektronicznych”. Spotkanie zorganizowane zostało przez Bibliotekę Politechniki Łódzkiej i w jej gościnnych murach 25 października 2016 roku odbyły się sześciogodzinne obrady.

Konferencję poprzedziło zwiedzanie gmachu Biblioteki - dawnego magazynu fabrycznego, jednego z pierwszych budynków w Europie, przy budowie którego zastosowano żelbeton. Podobnie jak znajdująca się w pobliżu fabryka, należał on do rodziny łódzkich przemysłowców - Schweikertów. Gmach biblioteki wyróżnia się za sprawą dawnej wieży ciśnień - charakterystycznego akcentu architektonicznego uczelni.

Zdj. 1. Budynek dawnego magazynu Schweikertów, obecnie Biblioteka Główna Politechniki Łódzkiej. Źródło:

https://pl.wikipedia.org/wiki/Biblioteka_Politechniki_%C5%81%C3%B3dzkiej#/media/File:BGP%C5%81.jpg.

W odpowiednio zaadaptowanym magazynie Schweikertów Biblioteka Główna Politechniki Łódzkiej umożliwia swoim czytelnikom swobodne poruszanie się między regałami - korzystanie z większości zbiorów możliwe jest w ramach wolnego dostępu. Na poszczególnych poziomach biblioteki znajdują się skanery samoobsługowe, spośród których przyciąga uwagę profesjonalne urządzenie do skanowania książek i czasopism naukowych oraz ich bezpośredniego zapisywania w postaci plików cyfrowych - skaner Zeutschel OS 12000.

Właściwe obrady rozpoczął referat Iwony Sikorskiej, która przedstawiła rozwój, strukturę i działalność Wypożyczalni Międzybibliotecznej (WM) w Bibliotece Politechniki Łódzkiej. Alicja Paruzel i Marlena Badora scharakteryzowały działalność WM Biblioteki Głównej Politechniki Częstochowskiej. Z usługi tej mogą korzystać klienci indywidualni, czyli studenci i pracownicy Politechniki Częstochowskiej (również pracownicy emerytowani). Zamówienia zagraniczne realizowane są jednak tylko dla doktorantów i pracowników uczelni (wyjątkiem od tej reguły jest sytuacja, w której pracownik naukowy zamawia książkę w imieniu studenta).

W Bibliotece Politechniki Lubelskiej z kolei priorytetem jest to, aby czytelnicy nie ponosili kosztów zamówień zagranicznych. Sprowadzanie artykułów w ramach systemu *subito* pokrywane jest z własnych środków finansowych biblioteki (w tym celu wykorzystywane są wpływy za nieterminowe zwroty książek). Mówiły o tym Agnieszka Weinper i Anna Strojek, które pokusiły się o przedstawienie WM w swojej instytucji z perspektywy użytkowników (opisały ofertę Biblioteki Politechniki Lubelskiej pod kątem wymagań i potrzeb czytelników oraz zwróciły uwagę na konieczność promocji WM za pośrednictwem plakatów, filmów promocyjnych czy korespondencji e-mailowej z pracownikami naukowymi). Najciekawszą formą promocji tej usługi wydaje się poszerzenie grona jej odbiorców do czytelników niezwiązanych z uczelnią, zapisanych do Biblioteki Politechniki Lubelskiej na zasadzie kaucji.

Zdj. 2. Agnieszka Weinper i Anna Strojek, *Użytkownik Wypożyczalni Międzybibliotecznej - jego wymagania i potrzeby: oferta Biblioteki Politechniki Lubelskiej*. Fot. M. Błach.

Do tematyki finansowania realizacji zagranicznych zamówień międzybibliotecznych nawiązał również Łukasz Jeszke z Biblioteki Politechniki Poznańskiej w wystąpieniu pt. *Wypożyczalnia Międzybiblioteczna w strukturze Oddziału Informacji Naukowej : implikacje praktyczne*. Jak zauważył, finansowanie realizacji zamówień międzybibliotecznych dla studentów jest inwestycją w proces dydaktyczny. Wielu spośród czytelników, którzy skorzystali z takiej możliwości w trakcie studiów, jest obecnie pracownikami naukowymi Politechniki Poznańskiej.

Bezpłatną realizację zamówień na publikacje z ośrodków zagranicznych oferuje również swoim czytelnikom Biblioteka Główna Politechniki Warszawskiej. Instytucję tę reprezentowały podczas seminarium Maja Bandurska i Aneta Sieczka-Milcarz. W swoim wystąpieniu pt. *Wypożyczalnia Międzybiblioteczna Biblioteki Głównej Politechniki Warszawskiej - stan i perspektywy*, prelegentki zwróciły uwagę na problem nieodbierania przez czytelników materiałów sprowadzanych z zagranicy.

Obok zagadnień - kto jest uprawniony do składania zamówień na książki i artykuły z bibliotek zagranicznych i jak rozliczać takie transakcje, podczas seminarium pojawiła się również tematyka programów do obsługi WM. Na ten temat wypowiedziała się Urszula Matoga, która zaprezentowała system Interlib - napisany na potrzeby Biblioteki Głównej Politechniki Krakowskiej. Generuje on statystyki, wysyła e-maile: potwierdzenia i zawiadomienia, pozwalając na efektywne wykorzystanie czasu przez bibliotekarza. Zaletą jest również jego kompatybilność z systemem bibliotecznym - w przypadku składania zamówienia przez formularz dane osobowe czytelników są automatycznie ładowane do Interlib-u.

Zainteresowanie konferencją przerosło oczekiwania organizatorów. Z Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu przybyła trzyosobowa reprezentacja (warto podkreślić, iż nie we wszystkich bibliotekach istnieje tak duża liczba osób odpowiedzialnych za realizację WM). Z Uniwersytetu Przyrodniczego w Lublinie przyjechali Bartłomiej Boćkowski i Marek Niewiadomy, którzy opowiedzieli o prowadzonej przez siebie WM. Bibliotekę Narodową reprezentował Karol Baniak, który swoje wystąpienie zatytułował: *Przyszłość wypożyczalni międzybibliotecznej w Bibliotece Narodowej*. Realizacja zamówień międzybibliotecznych w BN będzie nadal przebiegać dwutorowo - z wykorzystaniem „Cyfrowej Wypożyczalni Międzybibliotecznej Książek i Czasopism Naukowych: *Academica*” oraz w tradycyjny sposób.

Wśród prelegentów wymienić należy również Izabelę Olejnik, która opierając się na kwerendzie przeprowadzonej w oparciu o zagraniczną prasę fachową przedstawiła problematykę WM. W swoim wystąpieniu podniosła kwestię nieobecności tematyki z zakresu WM na łamach polskiej literatury fachowej i podczas ogólnopolskich konferencji bibliotekarskich i bibliotekoznawczych [1]. W publikowanych za granicą artykułach dotyczących WM poruszane są zagadnienia dotyczące m.in.:

- czasu realizacji zamówień;
- budżetu;
- korelacji pomiędzy WM a wzrostem aktywności naukowej;
- przyszłości WM.

Zdj. 3. Uczestnicy seminarium POLBIT „Znaczenie wypożyczalni międzybibliotecznej w kontekście rozwoju usług elektronicznych”. Fot. I. Gajda.

Czy w kontekście rozwoju usług elektronicznych utrzymywanie WM ma sens? Wszak - jak wynika z większości przytoczonych przez prelegentów statystyk - można zaobserwować tendencję zniżkową, jeśli chodzi o liczbę składanych zamówień międzybibliotecznych [2]. Dostępność wielu publikacji w Internecie, ruch Open Access, tworzenie repozytoriów instytucjonalnych, biblioteki cyfrowe, jak i istnienie baz danych, rozwijanie przez wydawnictwa oferty zakupu artykułów z archiwalnych numerów wydawanych przez nich czasopism, a nawet prywatne kontakty naukowców, w ramach których pozyskiwane są potrzebne im publikacje, przyczyniają się do zmniejszania zainteresowania międzybibliotecznym pośrednictwem. Coraz większa dostępność e-booków, jak zwróciła uwagę Aleksandra Chruściel (autorka referatu pt. *Wypożyczenia krajowe i zagraniczne - z doświadczeń Biblioteki Głównej Uniwersytetu Łódzkiego*), może również stanowić konkurencję dla WM.

Pomimo to, zebrani bibliotekarze jednogłośnie uznali, że WM mają przyszłość. Za zachowaniem i inwestowaniem w rozwój tej usługi przemawia m.in. ukazywanie się wydawnictw w dwóch formatach - elektronicznym i drukowanym w ilości, której nie można opanować w pojedynkę. W związku z tym pojawia się szansa dla bibliotekarzy - specjalistów w zakresie wyszukiwania informacji i dostarczania dokumentów oraz wypożyczeń międzybibliotecznych. Pisała o tym m.in. Emily Knox: „[...] w związku z eksplozją informacji w dwóch formatach, elektronicznym i drukowanym niemożliwe jest, aby którakolwiek biblioteka mogła samodzielnie dysponować danymi ze wszystkich źródeł informacyjnych poszukiwanych przez jej użytkowników. Dotyczy to również dużych bibliotek z małą bazą czytelników o specjalistycznych potrzebach” [3].

Jak zauważył Robert Darnto, nie wszystko jest w dostępne Internecie [4]. Google zdigitalizowało 15 milionów spośród prawie 130 milionów książek. Jednak skany z Google Books nie zawsze mogą być wykorzystane (w związku z prawami autorskimi). Kolejny problem stanowi nietrwałość stron internetowych: według obliczeń Brewstera Kahle'a, twórcy archiwum internetowego, w 1997 r. średnia żywotność adresu URL wynosiła 44 dni [5]. Ponadto artykuły poszukiwane przez czytelników bardzo często można odnaleźć, ale tylko w tzw. *deep Web* (ukrytej sieci).

Na rzecz utrzymania WM przemawiają zatem przepisy prawa autorskiego, a ponadto wzrastające ceny umów licencyjnych, wysokie opłaty narzucane przez wydawców oferujących dostęp do poszczególnych publikacji oraz - jak słusznie zauważyła podczas swego wystąpienia Aleksandra Chruściel z Biblioteki Uniwersytetu Łódzkiego - embargo na e-czasopisma.

Szeroko zakrojona współpraca pomiędzy różnymi bibliotekami i instytucjami może stanowić znacznie tańszą alternatywę, jeśli chodzi o sprowadzanie i wymianę publikacji. Nie dziwi zatem pojawienie się w programie konferencji referatu zachęcającego do integracji środowiska bibliotekarzy zajmujących się WM i zwrócenie uwagi na brak zautomatyzowanego systemu wypożyczeń międzybibliotecznych w Polsce [6].

Łącznie podczas spotkania wygłoszono 11 referatów, jednak to nie same wystąpienia były najważniejsze, ale pytania i dyskusje wywołane poszczególnymi prezentacjami. Poruszono następujące zagadnienia: programy do obsługi WM (zarówno te pisane specjalnie na potrzeby konkretnych instytucji, jak i moduły WM dostępne w oprogramowaniu bibliotecznym np. Aleph w Bibliotece Politechniki Warszawskiej), sposoby rozliczania zamówień zagranicznych (*subito*, płatności voucherami IFLA), regulaminy WM, czyli kto powinien być adresatem WM.

Wielu obecnych na sali bibliotekarzy zwracało uwagę na wprowadzane w swoich instytucjach zmiany: WM nie są już usługą tylko i wyłącznie adresowaną do pracowników naukowych lub dyplomantów, ale dla wszystkich pracowników uczelni (także administracyjnych) i studentów niezależnie od poziomu czy trybu studiów. Zdarzają się jeszcze uczelnie, w których nie realizuje się zamówień studentów na materiały znajdujące się za granicą, ale doskonały przykład daje Biblioteka Politechniki Warszawskiej oferująca tę usługę bez pobierania opłat.

Wnioski końcowe sformułowała dr Iwona Sójkowska stojąca na czele Oddziału Obsługi Użytkowników Biblioteki Politechniki Łódzkiej (wypożyczenia międzybiblioteczne realizowane są przez pracowników tego oddziału). Szczególnie ważna, w kontekście rozwoju usług elektronicznych, jest promocja WM traktowanych już nie jako agenda, ale usługą nierozzerwalnie związana z działalnością informacyjną w bibliotece akademickiej.

Seminarium trwało dłużej niż zaplanowano, nic zatem dziwnego, że pomysł częstszych spotkań w gronie specjalistów ds. WM został przez wszystkich przyjęty z aprobatą. Czy w 2017 r. zobaczymy się ponownie? Może pytanie należy sformułować inaczej: gdzie się spotkamy?

Tymczasem platformą wymiany doświadczeń dla bibliotekarzy zajmujących się realizacją zamówień międzybibliotecznych stanie się 12 numer elektronicznego czasopisma Biblioteki Głównej Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie „Biblioteka i Edukacja” [7]. Temat tego numeru będzie następujący:

Wypożyczenia Międzybiblioteczne i dostarczanie dokumentów: aktualne problemy i trendy.

Przypisy:

[1] Zagadnienie to poruszono również w referacie Marzeny Błach zatytułowanym: *Z problematyki wypożyczeń międzybibliotecznych: o potrzebie integracji*.

[2] Tendencja spadkowa jeśli chodzi o liczbę zamówień międzybibliotecznych utrzymuje się w dużych bibliotekach. Małe instytucje odnotowują natomiast wzrost liczby WM.

[3] E. Knox, *Document delivery and interlibrary loan on a shoestring*, New York ; London, 2010, s. 12; tłumaczenie własne. W oryginale: “With the explosion of information in both electronic and print formats, it is impossible for any library to provide all of the resources a patron might want or need. This is true even if a library is very large and its patron base is small and specialized.”

[4] R. Darnton, *5 Myths About the 'Information Age'*. In *The Chronicle of Higher Education* [online], 2011 [dostęp: 2016-12-01]. Dostępny w World Wide Web: <http://chronicle.com/article/5-Myths-About-the-Information/127105/>.

[5] Tamże.

[6] M. Błach, *Z problematyki wypożyczeń międzybibliotecznych: o potrzebie integracji*.

[7] Publikacja zaplanowana jest na grudzień 2017 r. Termin nadsyłania tekstów: 30.09.2017.

Bibliografia:

[1] R. Darnton, *5 Myths About the 'Information Age'*. In *The Chronicle of Higher Education* [online], 2011 [dostęp: 2016-12-01]. Dostępny w World Wide Web: <http://chronicle.com/article/5-Myths-About-the-Information/127105/>.

[2] Knox E., *Document delivery and interlibrary loan on a shoestring*, New York ; London 2010.